

ПРАВОРОЗУМІННЯ ВЕРНЕРА МАЙХОФЕРА ЯК ДОСЛІДНИЦЬКА ПРОБЛЕМА У ПОСТРАДЯНСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Методологічний монізм, притаманний філософії права радянського періоду, гадаємо, вже залишився у минулому. Необмежене панування доктрин матеріалізму, економічного детермінізму, а також легістського праворозуміння, заснованого на етатизмі й ототожненні права і закону, дедалі частіше поступаються місцем новим концептуальним підходам, передусім некласичній філософії права і непозитивістському, «юснатуралістичному» розумінню права, один із періодів «відродження» якого настав після краху тоталітаризму.

Своєю чергою, природно-правові доктрини, як відомо, тяжіють до проблем антропології права – проблем, які за доби глобальної інформаційної й технологічної революції, актуалізуються особливим чином. Адже триваючі процеси олюднення юридичної науки сьогодні відбуваються в суперечливій взаємодії з технократизацією й інструменталізацією правового регулювання.

Відтак гуманізація правознавства нині залишається нагальним завданням, що свідчить про необхідність вирішення вітчизняною філософською юриспруденцією питань антрополого-правового ґатунку. Йдеться про питання, пов'язані, зокрема, із визначенням місця людини у праві, осмисленням її правового буття, розкриттям правових модусів людського існування в соціумі, а права – як особливого способу такого існування.

Помітне місце серед некласичних людиноцентристських концепцій, які пропонують розв'язання означених питань, займає правовий екзистенціалізм, одним із широко визнаних представників якого є видатний німецький правознавець Вернер Майхофер (Werner Maihofer (1918–2009)).

Дослідження поглядів В. Майхофера здійснювалось уже в філософській та юридичній літературі радянського періоду.¹ На постсоціалістичних теренах новий,

---

* Ірина Васиївна Бесага, аспірант кафедри теорії та історії держави і права, конституційного та міжнародного права, Львівський державний університет внутрішніх справ.

Iryna Besaha, post-graduate student of the Department of Theory and History of State and Law, Constitutional and International Law, Lviv State University of Internal Affairs.

e-mail: animespirit12@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-2736-4985

¹ Визначенню внеску радянських науковців в аналіз та інтерпретацію поглядів німецького правознавця присвячена попередня публікація автора. Див.: Сергій Рабінович та Ірина Бесага,

некласичний етап в інтерпретації ідей В. Майхофера пов'язаний насамперед із розвідками Г. В. Мальцева, С. І. Максимова, О. В. Стовби, а також С. П. Рабіновича.²

Мету пропонованої статті становить визначення внеску пострадянських правознавців в осмислення концепції праворозуміння В. Майхофера та виявлення на матеріалах їхнього творчого доробку з означеної проблеми тих питань, які потребують подальшої філософсько-правової розробки.³

Розвиваючи ідеї філософського екзистенціалізму (К. Ясперс, Ж. П. Сартр) та фундаментальної онтології М. Гайдегера, В. Майхофер інтерпретував право як феномен, обумовлений екзистенціальними структурами, модусом буття людини у суспільстві. Цей модус у В. Майхофера отримує назву Буття-як (*Als-Sein*).⁴ Водночас, оскільки людина у своєму бутті завжди поєднує кілька статусів (як-батько, лікар, продавець і т. д.), праву відводиться роль регулятора конкретної життєвої ситуації, у якій актуалізується та чи інша соціальна роль людини.⁵ Право закладене у самій життєвій ситуації, у соціальних зв'язках між людьми. Тому право, за В. Майхофером, стає видимим шляхом «осмислюваного аналізу ситуації в цілому, зі всіма типовими констеляціями очікувань та інтересів, що зустрічаються в подібних зв'язках». При цьому такі очікування та інтереси виступають життєвими прагненнями її учасників.⁶

“Філософсько-правова концепція Вернера Майхофера як предмет дослідження в радянському правознавстві,” *Соціально-правові студії* 2(4) (2019): 8–15.

² Сергей Максимов, *Правовая реальность: опыт философского осмысления* (Харьков: Право, 2002), 4, 17, 21, 160, 191; Сергій Максимов, “Антропологічні передумови правової теорії: досвід класичної філософії права,” *Вісн. Львів. ун-ту. Сер. Юридична*, вип. 37 (2002): 64–69; Сергій Максимов, “Предмет і методологічні засади правової антропології,” *Антропологія права: філософський та юридичний вимір (стан, проблеми, перспективи)*: Матер. 1-го Всеукр. кругл. столу, 240–48 (Львів: Край, 2006); Геннадій Мальцев, *Понимание права: подходы и проблемы* (Москва: Прометей, 1999), 123–25; Алексей Стовба, “Вернер Майхофер: от “Бытия и времени” к “Праву и бытию”,” *Российский ежегодник теории права* 1 (2008): 175–85; Алексей Стовба, “О месте права в фундаментальной онтологии Мартина Хайдеггера. К ранним исследованиям Вернера Майхофера,” *Проблеми філософії права VI–VII* (2008–2009): 25–41; Алексей Стовба, *Правовая ситуация как исток бытия права* (Харьков: ФОП Лисяк Л. С., 2006), 32, 104, 125; Алексей Стовба, “Право естества: в попытках переосмысления естественного права,” *Российский ежегодник права* 2 (2009): 81–95; Олексій Стовба, *Право і час* (Харків: ТПП, 2016), 66, 73, 90–91, 133, 163–97, 318; Сергей Рабинович, “От сущностной возможности – к социальной функции человека? (полемиические заметки о “Праве естества”),” *Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи)*: Статті уч-ків VII Міжнар. «кругл. столу», 472–78 (Львів: Галицький друкар, 2012).

³ Розвідки сучасних західних авторів та їхні критичні зауваження до концепції В. Майхофера вже були проаналізовані й узагальнені О. В. Стовбою, про що ще йтиметься далі. Водночас, як видається, більш докладний розгляд згаданої критики і вироблення контраргументів заслуговують на те, щоби стати предметом самостійної публікації.

⁴ Werner Maihofer, *Naturrecht als Existenzrecht* (Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1963), 32.

⁵ Werner Maihofer, “Die Natur der Sache,” in *Die Ontologische Begründung des Rechts* (Darmstadt, 1965), 75.

⁶ Werner Maihofer, *Recht und Sein. Prolegomena zu einer Rechtsontologie* (Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1954), 23.

Відтак німецьким правознавцем здійснюється спроба трактування права як укоріненої у конкретній ситуації екзистенційної вимоги, що випливає із буття людини та відповідає природі виконуваної нею соціальної ролі.

В кінці ХХ – на початку ХХІ ст. таке специфічне поєднання в поглядах В. Майхофера екзистенціалізму та соціального філософствування привернуло увагу провідних правознавців. Першим із правознавців посттоталітарної доби, які розкрили наукову цінність ідей В. Майхофера, став знаний російський теоретик права Г. В. Мальцев. У праці «Розуміння права. Підходи і проблеми»⁷ вперше у пострадянському правознавстві було здійснено аналіз філософських проблем праворозуміння вже без традиційної ідейно-політичної забарвленості.

Г. В. Мальцев виділяє нормативістські, ідеолого-ціннісні та соціологічні підходи до визначення права. Віднесення концепції праворозуміння до одного з них здійснюється шляхом встановлення визначальних елементів нормативно-регулятивної системи, обґрунтування якій надає той чи інший правознавець (ідеї, норми чи відносини). Вчений також виокремлює деонтологічні та онтологічні підходи до розуміння права. В основу деонтологічних правових вчень покладена ідея повинності як апіорної і метафізичної конструкції, що первинно притаманна розуму і відділена від емпіричної сфери. Ця повинність чинна, а її імперативи цінні і обов'язкові незалежно від фактичних умов і характеру їх реалізації у соціальній дійсності.⁸ Для онтологічної моделі, натомість, характерним є заперечення протиставлення (відриву) суцього і повинного та перенесення феномену природного права у сферу буття як суцього. Повинне у такому трактуванні постає як похідне від суцього, як те, що повинно бути, як особлива форма буття.⁹

Оскільки онтологічна аргументація права потребує історичного та соціологічного підходів до нього,¹⁰ дослідник звертається до концепції В. Майхофера, порушуючи проблему методологічних засад поєднання природно-правових підходів із соціологічними. У цьому контексті розглядувана концепція оцінюється як вдала спроба нормативного осмислення буття людини: представлення суцього і повинного в їх онтологічному та екзистенційному синтезі.

За визначенням Г. В. Мальцева, право у В. Майхофера виводиться «не з аналізу соціальних фактів, але з екзистенції фактів, онтологічного змісту того, що існує».¹¹ Категорія ж природи, яка, на думку російського дослідника, «служить чудовим трампліном для соціологізації природного права», у В. Майхофера розкривається як «природа людської екзистенції». Такий підхід дав підставу ідентифікувати правові погляди німецького філософа права як онтологічну екзистенціальну концепцію, яка,

⁷ Мальцев, *Понимание права*.

⁸ Там само, 54–55.

⁹ Там само, 108.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само, 123–25.

незважаючи на використання її автором соціологічних категорій, зберігає ознаки теорій ідеального рівня.¹²

На противагу дуалістичній суб'єкт-об'єктній «діаматівській» гносеології радянського періоду і теорії відображення, які фактично усували необхідність розробки онтології права, сучасні українські філософи права переважно спираються на інтерсуб'єктивний підхід як на засіб пояснення існування права, його пізнання та онтологічних побудов. Це, своєю чергою, може слугувати поясненням як актуальності ідей В. Майхофера, так і їх евристичного значення для філософської думки сьогодення.¹³

На початку ХХІ ст. значимим внеском в інтерпретацію та популяризацію правових поглядів В. Майхофера на пострадянському просторі стали праці вітчизняного філософа права С. І. Максимова, який вперше у вітчизняній науці розглянув методологічні особливості екзистенціально-феноменологічних правових концепцій і, зокрема, концепції В. Майхофера – в аспекті відображення у ній «інтерсуб'єктивної моделі правосвідомості». ¹⁴ Ідеї В. Майхофера стали інструментом для здійснюваного українським правознавцем концептуально-теоретичного аналізу феномену правової реальності. ¹⁵ Приділяючи особливу увагу методологічній основі концепції німецького філософа права – інтерсуб'єктивному підходу, С. І. Максимов звертається до проблем онтологічного підґрунтя життєвої ситуації у В. Майхофера і особливостей трактування ним поняття «природи речей». ¹⁶ На думку правознавця, саме погляди В. Майхофера «повинні стати методологічною основою відродженої філософії права». ¹⁷ Важливе значення для подальшого дослідження поглядів В. Майхофера має запропонована С. І. Максимовим класифікація типів праворозуміння (способів осмислення правової реальності. – С. М.). На думку цього автора, слід виділяти чотири основні підходи до розуміння права: правовий позитивізм, об'єктивізм, суб'єктивізм (або класичні концепції природного права) та інтерсуб'єктивність (або неklasичні концепції природного права). ¹⁸ С. І. Максимов вбачає у філософсько-правовій конструкції німецького правознавця риси, притаманні неklasичним типам праворозуміння.

¹² Мальцев, *Понимание права*, 125.

¹³ У сучасному філософсько-правовому дискурсі обговорюються можливості використання правової філософії екзистенціалізму В. Майхофера для розв'язання актуальних питань праворозуміння (О. В. Стівба, С. П. Рабінович). До цього див.: Алексей Стівба, ред., *Некласическая философия права: вопросы и ответы*: колективна монографія (Харьков: Библиотека международного журнала «Проблемы философии права», 2013).

¹⁴ Максимов, *Правовая реальность*; Максимов, «Антропологічні передумови правової теорії;» Максимов, «Предмет і методологічні засади правової антропології;» *Некласическая философия права*; Олег Данильян, ред., *Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл.* (Харків: Право, 2009).

¹⁵ Максимов, *Правовая реальность*, 121.

¹⁶ Там само, 4, 117, 121, 170, 207–08, 249.

¹⁷ Там само, 2.

¹⁸ Там само, 34.

Зокрема перехід до принципу інтерсуб'єктивності,¹⁹ який використовується для обґрунтування онтологічних філософсько-правових конструкцій, у тому числі тих, що представлені правовим екзистенціалізмом (екзистенціальною феноменологією). До останніх С. І. Максимов також відносить концепцію В. Майхофера. Концептуальні побудови останнього, на думку українського правознавця, сконструйовані на підставі антропологічного (онтологічного) способу обґрунтування права, зміст якого «не розчиняється у свідомості суб'єкта чи у зовнішньому соціальному світі, а розглядається як результат зустрічі суб'єктів, занурених в життєвий світ».²⁰

Суттєвий внесок у використання й творчий розвиток ідей німецького правознавця на пострадянських теренах належить сучасному вітчизняному філософу права О. В. Стовбі.²¹ У монографії «Право і час» О. В. Стовба, репрезентуючи власну концепцію праворозуміння – темпоральну онтологію права, – відводить висвітленню ідей В. Майхофера окремий підрозділ.²² Тут послідовно розкривається зміст головних праць німецького правознавця, наводяться основні аргументи критиків майхоферівської концепції та дається оцінка евристичного потенціалу ідей німецького правознавця. Деякі з ключових ідей В. Майхофера стали методологічним підґрунтям для розроблюваної українським вченим концепції темпоральної аналітики правового буття.²³ О. В. Стовба спирається на концептуальні побудови В. Майхофера при

¹⁹ У згаданому монографічному дослідженні С. І. Максимов пропонує подальше обґрунтування принципу інтерсуб'єктивності. Інтерсуб'єктивність є «процес та результат взаємодії суб'єктів, що відкриває людині світ іншого «Я». Механізм розкриття Іншого у свідомості людини, вияв його суб'єктивності зводиться до аналізу спогадів про самого себе з використанням концепції «життєвого світу» (як соціальної, колективної реальності. – І. Б.), що покладена в основу всіх міжлюдських зв'язків». До цього див.: Максимов, *Правовая реальность*, 112 і далі.

²⁰ Там само, 116, 121.

²¹ Див. зокрема: Вернер Майхофер, «Право и бытие», пер. Алексея Стовбы, *Российский ежегодник теории права* 1 (2008): 186–259; *Неклассическая философия права*; Стовба, «Вернер Майхофер»; Алексей Стовба, «Жизнь и творчество Артура Кауфманна», *Правоведение* 6 (2013): 200–09; Стовба, «О месте права в фундаментальной онтологии Мартина Хайдеггера», Алексей Стовба, «Право и событие. Экзистенциально-онтологический анализ», *Российский ежегодник теории права* 4 (2011): 133–46; Стовба, *Правовая ситуация*; Алексей Стовба, «Феномен права как фундаментально-онтологическая основа правосудия», *Проблемы философии права VI-VII* (2008–2009): 147–53; Алексей Стовба, «Что есть право?» *Правоведение* 4 (2013): 178–86; Стовба, «Право естества», Алексей Стовба, «Нуждается ли теория права в идеях М. Хайдеггера? (ответ на полемические замечания проф. А. В. Полякова)», *Правоведение* 5 (2014): 56–72; Стовба, *Право і час*; Олексій Стовба, «Правова ситуація як онтологічна основа правової реальності» (Дис... канд. юрид. наук: 12.00.12. Філософія права, Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, Харків, 2005); Олексій Стовба, «Темпоральна онтологія права» (Дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.12. Філософія права, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Харків, 2017); Олексій Стовба, «Право і за-мовлення: до витоку сучасного мислення права», *Право України* 8 (2011): 71–78; Герхард Шпренгер, *О месте права в фундаментальной онтологии Мартина Хайдеггера. К ранним исследованиям Вернера Майхофера*, пер. Алексея Стовбы, <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13622/03-Sprenger.pdf?sequence=1>.

²² Стовба, *Право і час*, 90–91, 133, 162–97.

²³ Там само, 9, 66, 149, 163–97, 318.

конструюванні власного способу прояснення фундаментально-онтологічного змісту й основ правової ситуації та характеристики одного з елементів формально-логічного каркасу права – правопорядку.²⁴

О. В. Стівба обґрунтовує власну класифікацію типів праворозуміння, виділяючи класичні та некласичні підходи. Некласичні об'єднують дві групи: правовий пост-модерн (феміністський і расовий підходи) та інтерсуб'єктивну філософію права (феноменологія, екзистенціалізм, герменевтика, комунікативно-дискурсивний напрям). В концепції В. Майхофера український правознавець вбачає переважання ідей феноменологічного-екзистенціального змісту. Такого висновку згаданий автор доходить на підставі аналізу методологічних прийомів, якими послуговується В. Майхофер. Та виділяє серед них, зокрема, феноменологічну редукцію, екзистенціальний аналіз та інтерсуб'єктивний метод, що характеризують саме цей тип праворозуміння.²⁵

Таким чином, обидва українські філософи права, так чи інакше, спираються на екзистенціально-феноменологічний підхід, покладений в основу правової онтології В. Майхофера, та використовують окремі ідеї німецького правознавця як методологічні засоби для розбудови власних концепцій праворозуміння. Це переконливо підтверджує, зокрема, плідність підходів В. Майхофера для сучасного філософсько-правового дискурсу та значний евристичний потенціал його концепції. Водночас, звісно, сказане вище не свідчить про відсутність підстав для критичної оцінки її окремих положень.

Так, зокрема, О. В. Стівба, відзначаючи цінність окресленої В. Майхофером мети «обґрунтувати право з основоустрою його буття», вбачає у запропонованій німецьким правознавцем концепції певний брак розробки її підґрунтя. Цей недолік стосується взаємних відношень між феноменами буття і права і, на думку О. В. Стівби, зумовлює неможливість онтологічного обґрунтування права та зупиняє В. Майхофера на спробі власне екзистенціального його обґрунтування. За визначенням українського філософа права, ця спроба також не мала значного успіху через відсутність визначення місця права у т. зв. *сьогобутності* (нім. *Dasein*), внаслідок чого «право у В. Майхофера, виявилось, по суті, “підвішеним” у невідомості».²⁶ Автор також звертає увагу на «онтологічну аморфність» запропонованого В. Майхофером визначення права, і на відсутність чітко сформульованої відповіді на запитання «як саме відбувається право?»²⁷

Окремою проблемою О. В. Стівба виділяє спосіб поєднання екзистенціалістського і соціологічного підходів у концепції праворозуміння В. Майхофера. Поручуючи питання поєднання філософського екзистенціалізму з соціологічними складниками, український філософ права також відзначає, що В. Майхофер у працях, наступних

²⁴ Стівба, *Правова ситуація*, 32, 104, 125.

²⁵ Там само, 31–32.

²⁶ Стівба, *Право і час*, 195.

²⁷ Там само, 197.

після «Права і буття», «скочується у соціологічній позитивізм...». Доречно звернути увагу, що така констатація відрізняється від загальної оцінки майхоферівської концепції, даної Г. В. Мальцевим.

О. В. Стівба систематизував та узагальнив критичні зауваження зарубіжних дослідників щодо філософсько-правових позицій В. Майхофера.²⁸

Окрім використання ідей В. Майхофера у складі методологічної основи власної концепції, філософсько-правового аналізу поглядів німецького правознавця, перекладу його найважливіших праць, а також систематизації зауважень зарубіжних дослідників щодо концепції В. Майхофера, О. В. Стівбою окреслено власне бачення як основних переваг та недоліків концепції німецького правознавця, так і шляхів її подальшого розвитку. На думку О. В. Стівби, це завдання можна вирішити через доповнення концепції В. Майхофера методологією темпоральної аналітики правової події.²⁹

Окрему увагу варто приділити питанням уточнення перекладу понятійно-категоріального апарату, використовуваного В. Майхофером. Таке уточнення, своєю чергою, вимагає порівняння існуючих перекладів та тлумачень німецькомовної термінології. Сказане стосується, зокрема, категорії «Natur der Sache» (дослівно – «природа речі»),³⁰ яка у трактуваннях вітчизняних правознавців найчастіше постає як «природа речей» (Г. В. Мальцев, С. І. Максимов, С. П. Рабінович)³¹ або ж «природа діла». В онтологічних філософсько-правових концепціях категорія природи речей використовується на позначення природної норми, закладеної в самому існуванні речі (предмета, факту, відносин і т. д.).³² Вирішити щось відповідно до природи речей означає «засвоїти зміст життєвих фактів та феноменологічно додумати їх до кінця»³³ або ж пережити їх екзистенційно.³⁴

У «Права і бутті» («Recht und Sein», 1954 р.) – першій із перекладених О. В. Стівбою праць німецького автора використовується саме термін «природа речей»,³⁵ однак у більш пізніх роботах дослідник обґрунтовує доцільність уже іншого слововживання – «природа діла».³⁶ Визначаючи смисл цього поняття, О. В. Стівба робить висновок, що у В. Майхофера «правове значення надається “речам” не їхньою “природою”, але фактом їх залученості в те, що відбувається – “саму справу”, “єство”, сутність якого

²⁸ Стівба, *Право і час*, 187–97.

²⁹ Там само, 197.

³⁰ Щодо способів інтерпретації категорії «природи речей» у німецькомовній літературі див. *Naturrecht und Natur der Sache*, 1. Aufl. (Berlin: Duncker und Humblot, 1976).

³¹ Мальцев, *Понимание права*, 123–24; Максимов, *Правовая реальность*, 117–19; Сергій Рабінович, *Природно-правові підходи в юридичному регулюванні* (Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010).

³² Мальцев, *Понимание права*, 123–24.

³³ *Die ontologische Begründung des Rechts*, hrsg. von Arthur Kaufmann (Darmstadt, 1965), 13.

³⁴ Мальцев, *Понимание права*, 115.

³⁵ Майхофер, «Право и бытие.»

³⁶ Алексей Стівба, «Природа вещей или естество дела? Бытие-как Вернера Майхофера,» *Філософія права і загальна теорія права* 1 (2019); Стівба, *Право і час*, 163–97.

і задає втягнутому правовий спосіб буття»,³⁷ а тому мова повинна йти саме про «природу діла». Однак чи слід вважати саме «ділом», зокрема, зв'язки між батьком і дитиною, які в Майхофера трактуються як правові? З огляду на це, на нашу думку, заслуговує на додаткове обговорення питання, які із запропонованих у літературі інтерпретацій дозволяють найбільш точно відтворити авторський смисл згаданої природно-правової конструкції в концепції німецького правознавця.

Також доречно звернути увагу на факт звернення В. Майхофера до категоричного імперативу («золотого правила») – питання, яке О. В. Стівба оминає у своїх розвідках, з огляду на особливості дослідницького інтересу, сконцентрованого передовсім на розбудові темпоральної онтології права. Водночас, як видається, це питання небезпідставно піднімалося вже науковцями радянської доби.³⁸ На думку останніх, ця обставина може розглядатись як заперечення онтологічного підґрунтя ідей В. Майхофера та фактично звести нанівець онтологічний пафос його концепції. Відтак для подальших досліджень становить інтерес з'ясування того, яким чином специфічне включення деонтологічних положень в екзистенціалістську правову концепцію В. Майхофера впливає на її онтологічну ідентичність.

Деяких ідей В. Майхофера торкається також С. П. Рабінович, полемізуючи з окремими положеннями концепції О. В. Стівби. С. П. Рабіновичем окреслюється спектр проблем, уже сам спосіб формулювання та постановки яких, а також спроби надати на них відповідь О. В. Стівбою становлять значний інтерес для поглибленого розуміння філософсько-правових ідей В. Майхофера та наближення до сутності права на підставі концепції німецького правознавця як філософсько-методологічної основи подальших досліджень у згаданій сфері.³⁹

С. П. Рабінович формулює низку питань, які прямо чи опосередковано відсилають, в тому числі, і до праворозуміння німецького правознавця: 1) переоцінка зв'язку соціально-правових статусів і *Буття-як* в «праві ества», наслідком чого може бути «редукування “права ества”» до соціально-рольового (сущого) права;⁴⁰ 2) яким чином вимога, виведена із «права ества», не даючи жодних змістовних приписів, може задавати спосіб «ко-екзистенції»⁴¹ буття-з?; 3) підміна сутності права іншим поняттям, а також похідні від цього запитання – чи являє собою формальна вимога

³⁷ Стівба, «Природа вещей или естество дела?» 269–70.

³⁸ До цього див.: Рабінович та Бесага, «Філософсько-правова концепція Вернера Майхофера»; Maihofer, «Die Natur der Sache.»

³⁹ *Некласическая философия права*; Рабінович, «От сущностной возможности – к социальной функции человека?»

⁴⁰ Питання взаємозв'язку між екзистенціалістським і соціологічними аспектами праворозуміння у концепції В. Майхофера вже ставали предметом дослідження у Г. В. Мальцева, який, однак, не вбачає підстав для висновку про перетворення концепції німецького правознавця «з теорії ідеального рівня в звичайну соціальну доктрину». До цього див.: Мальцев, *Понимание права*, 123–24.

⁴¹ Ко-екзистенція розуміється як необхідність одного буття для іншого для здійснення його власного буття як такого.

«збереження взаємної розімкнутості екзистуючих у *Бутті-з*» саме правову вимогу (а не загальнобуттєву чи моральну)?;⁴² чи всі образи Буття-як як «віяла можливостей» варто відносити до правових?; 4) чи варто вважати *Буття-як* власне автентичним способом себе-казання,⁴³ а не неминучістю соціальної ролі?⁴⁴

На особливу увагу, як видається, заслуговує проблема «юридизації буття», що піднімається С. П. Рабіновичем та є наскрізною для всіх правових концепцій, які намагаються обґрунтувати укоріненість права у бутті людини. С. П. Рабінович ставить питання про невикордане розширення та можливу підміну у таких концепціях сутності права сутністю буття як такого.⁴⁵ І хоча безпосереднім приводом для цього питання стали ідеї О. В. Стовби, імпліцитно означена проблема не меншою мірою торкається концепції В. Майхофера.

Відповідаючи на поставлене питання, О. В. Стовба стверджує, що про підміну сутностей може йтися лише в тому випадку, якщо право мислиться як певне суще (ставиться питання про те, «що є право?»). Розгляд же права з неklasичної перспективи як особливого, *правового* способу існування (відповідь на питання «як саме існує право?»), на думку О. В. Стовби, виключає можливість підміни сутностей.⁴⁶ Однак в принципі те саме питання могло би бути поставлене також і таким чином: Чи не підміняється сутність правового способу існування сутністю деякого іншого, неспецифічно правового способу існування? І, відповідно, чи не є спосіб існування права у В. Майхофера «загальним» способом існування людини, її екзистенцією як такою?

Окрім цього, навіть розглядаючи право не як суще, тобто не як емпіричне явище, слід визнати, що прояви, «сліди» й наслідки його здійснення або ж, навпаки, нездійснення, завжди отримують своє вираження у реальності, тобто у вигляді певного сущого. За такого підходу питання відмежування «процесуальної» сутності такого сущого від сутності інших сущих (моралі, релігії, політики тощо), на нашу думку, не отримало вичерпної відповіді у В. Майхофера і тому потребує більш детального розгляду. Останнє є важливим для подальшого дослідження концепції В. Майхофера ще й з огляду на те, що і сам О. В. Стовба, здається, також непрямо погоджується із принциповою можливістю визнання підміни сутностей у концепції В. Майхофера,⁴⁷ для якого право виступає як певне суще.⁴⁸ Відтак можна констатувати, що сьогодні

⁴² Це питання також побіжно виділяє О. В. Стовба. До цього див.: Стовба, «Природа вещей или естество дела?» 268.

⁴³ Себе-казання – термін, введений О. В. Стовбою для позначення вимоги до екзистенції явити себе в своєму естві, «казати» себе як хтось.

⁴⁴ *Некласическая философия права*, 253–71; Рабінович та Бесага, «Філософсько-правова концепція Вернера Майхофера».

⁴⁵ *Некласическая философия права*, 260.

⁴⁶ Там само, 260–61.

⁴⁷ Там само, 260.

⁴⁸ *Maihofer, Recht und Sein*, 53.

почасти ще залишаються непроясненими підстави виокремлення смислових меж власне правового модусу існування людини у концепції В. Майхофера.

С. П. Рабінович також ставить питання про особливості відношення повинного із сущим у теоретичних побудовах О. В. Стовби, у яких використано ідеї В. Майхофера. С. П. Рабінович робить висновок, що тут імплікується поділ буття на ціннісно-позитивну і ціннісно-негативну або ж нейтральну сфери. Перша ідентифікується як «деонтичні образи та ідеали» – сутнісні можливості, що являють собою «справжнє Буття-як» та «сьогобутність». Саме вони, в остаточному підсумку, і формують змістові вимоги «буття-як», тобто – зміст права. Нездійснення же сутнісних можливостей має наслідком збування того, що може бути позначене як неправо, та що сприймається/оцінюється як негативне чи нейтральне явище.⁴⁹

О. В. Стовба, натомість, відкидає подібний закид, посилаючись на онтологічний статус власної концепції (що, гадаємо, цілком відноситься і до концепції В. Майхофера), а відтак на відсутність будь-яких підстав для визнання в її рамках опозиції суще/повинне. За такого підходу, на думку О. В. Стовби, екзистенціали «сьогобутність» та «буття-як» в жодному випадку не є «ідеалами, буттєво вкоріненими в емпірії сущого».⁵⁰

Інтерпретація же С. П. Рабіновичем цих екзистенціалів крізь призму правової деонтології підводить до питання про способи вираження нормативних і ціннісних проблем в онтологічних правових концепціях. На думку С. П. Рабіновича, нормативність як невід'ємна ознака права неодмінно тягне за собою необхідність розгляду питання про відношення ідеального (як здатного бути нормуючим масштабом) та емпіричного. Втрата правом його нормативності унеможливає його існування як нормативно-регулятивної системи.

Аналіз позицій обох вчених дозволяє зробити висновок про те, що розгляд проблематики поєднання онтологічних та деонтологічних елементів у концепції В. Майхофера насамперед вимагає використання учасниками диспуту спільного категоріального апарату. Однак чи можливе плідне вирішення спору між правовою онтологією та деонтологією за умови, що питання ставляться лише з позицій та у межах одного із цих підходів, а відповіді, натомість, пропонуються в межах іншого? Як вбачається зі змісту діалогу, складну проблему зв'язку повинного із сущим у онтологічних філософсько-правових концепціях, зокрема особливостей проявів цього зв'язку в майхоферівському екзистенціалі «буття-як» також поки що не можна вважати задовільно розв'язаною. Причиною цього є, зокрема, дискурсивні обмеження, пов'язані з відмінностями філософських парадигм та використанням різнопорядкових філософсько-правових категорій.

С. П. Рабіновичем ставляться і інші питання, які прямо стосуються концепції німецького автора, і пошук відповідей на які, на наш погляд, міг би сприяти більш

⁴⁹ Неклассическая философия права, 265–66.

⁵⁰ Там само, 265–70.

глибокому розумінню проблем онтології права, порушених у працях В. Майхофера. З методологічного погляду видаються важливими також запропоновані згаданим автором доповнення до існуючих схем типологізації природно-правових доктрин та аналіз відношень доповнюваності між юснатуралістичним та соціологічним підходами у правознавстві.⁵¹

Таким чином, підсумовуючи полемічні питання, що ставилися пострадянськими правознавцями до концепції В. Майхофера, можна дійти висновку, що всі вони стосувалися переважно методологічних проблем поєднуваності екзистенціалізму із соціологічними підходами; визначення сутності права та його місця у бутті; співвідношення права з мораллю та іншими соціальними регуляторами.

Висновки

Радянськими вченими вже констатувалися зміни, які відбувалися у західних непозитивістських («юснатуралістичних») концепціях права ХХ ст.: перехід від статичного до динамічного природного права; від абстраговано-метафізичного і раціонально-теоретичного пізнання сутності правових явищ у площину життєвої конкретики; заміна «вічного» змісту права змістом, що змінюється чи перебуває у становленні. Ці трансформації були зовнішніми проявами більш глибокого процесу парадигмального зсуву, переходу від класичної філософії права до неklasичної.

Сьогодні звернення до філософсько-правової спадщини В. Майхофера на пострадянському просторі пов'язане вже не з ідеологізованою критикою його концептуальних ідей, а із їх теоретичним дослідженням, використанням і творчим розвитком. При цьому звернення до теоретичних здобутків В. Майхофера здійснюється з різноманітних методологічних засад і з загальною установкою на мультипарадигмальність.

Особливий інтерес до ідей німецького правознавця проявляють прибічники неklasичного природного права і соціологічного правознавства. Так, питання співвідношення повинного з сущим та проблема нормативності права у концепції В. Майхофера нині осмислюються з позицій феноменології, герменевтики та екзистенціалістської фундаментальної онтології (О. В. Стовба, С. І. Максимов). Прихильники соціологічного праворозуміння (Г. В. Мальцев, С. П. Рабінович) розглядають соціологізовані категорії майхоферівського праворозуміння крізь призму діалектичного поєднання соціально-емпіричних та ціннісно-сміслових, метафізичних аспектів права.

Попри відмінні типи праворозуміння та світоглядно-методологічні й концептуальні підходи, на які спираються пострадянські науковці, практично всі вони визнають онтологічний статус концепції В. Майхофера (в окремих випадках – із деякими застереженнями). Окрім цього, для розглядуваних досліджень спільним є визнання евристичної цінності категорії «Буття-як», яка виступає об'єднувальною ланкою онтологічних, екзистенціальних та соціологічних аспектів концепції німецького філософа права.

---

⁵¹ *Некласическая философия права*; Рабінович, “От сущностной возможности – к социальной функции человека?”

Відзначаючи вагомий здобуток вчених, праці яких розглядалися вище, у дослідження творчості В. Майхофера, слід констатувати, що в сучасній філософії права, зокрема українській, ще залишаються недостатньо з'ясованими деякі теоретико-методологічні і прикладні аспекти творчості німецького дослідника. Перспективи їх подальшої розробки зумовляються, по-перше, необхідністю дати відповіді на питання, поставлені критиками його концепції; по-друге, наявністю суперечливих оцінок коментаторів; по-третє – браком дослідницької уваги до її окремих аспектів. Зокрема, потребують уточнення як типологічна характеристика праворозуміння німецького мислителя, так і логіко-сміслова зумовленість низки його відмітних рис, оцінюваних коментаторами як теоретичні здобутки або недоліки.

Так, поки що не отримала свого продовження та переконливого завершення полеміка з питання про належність концепції права В. Майхофера до онтологічних чи деонтологічних. Вимагають поглибленого аналізу та об'єктивної переоцінки такі аспекти концепції, як обґрунтування нормативності повинного, виведеного із конкретної ситуації; специфіка зв'язку суцього з повинним в екзистенціалі «буття-як» та критерії правильності екзистенціалістського правового рішення. Для майбутніх досліджень є важливим питання про смислові межі власне правового модусу існування людини у майхоферівській концепції. Як видається, розгляд цих питань, які перебувають, так би мовити, «на стику» онтологічної та деонтологічної філософських парадигм, повинен супроводжуватися виробленням єдиного категоріального апарату, який уможлиблював би їх найбільш продуктивне обговорення.

Залишається відкритою й дискусія про належність поглядів В. Майхофера до екзистенціалістичних чи соціологічних, юснатуралістичних чи позитивістських, продовження якої потребує опертя на сучасні деталізовані типології й класифікації концепцій праворозуміння. Плідне осмислення тих аспектів концепції німецького філософа права, які почасти залишаються поза увагою, зумовлює необхідність ширшої та діалогічної контекстуалізації, звернення до її ідейних витоків, зокрема виявлення ймовірних впливів на неї, з одного боку, філософських поглядів І. Канта, М. Гайдегера, Е. Гусерля, Е. Вольфа, та, з іншого боку – підходів мислителів соціологічного спрямування. З іншого боку, становить інтерес з'ясування впливів творчості В. Майхофера на погляди його зарубіжних послідовників.

Цікавою видається також демонстрація можливостей прикладного використання майхоферівської концепції у юридичній, зокрема судовій, практиці. Вирішенню означених вище завдань планується присвятити наступні публікації.

© I. Бесара, 2020

Bibliography

- Danilian, Oleg, ed. *Philosophy of Law*. Kharkiv: Pravo, 2009 (in Ukrainian).
- Kaufmann, Arthur, hrsg. *Die ontologische Begründung des Rechts*. Darmstadt, 1965.
- Maihofer, Werner. "Die Natur der Sache." Im *Die ontologische Begründung des Rechts*, 52–86. Darmstadt, 1965.

- Maihofer, Werner. "Law and Being." Translated by Alexey Stovba. *Rossyjsky jezhegodnyk teoryi prava* 1 (2008): 186–259 (in Russian).
- Maihofer, Werner. "Natural Law as Existential Law." Translated by Alexey Stovba. *Filosofiya prava i zahalna teoriya prava* 1 (2019): 231–61 (in Russian).
- Maihofer, Werner. *Naturrecht als Existenzrecht*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1963.
- Maihofer, Werner. *Recht und Sein. Prolegomena zu einer Rechtsontologie*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1954.
- Maksymov, Sergey. *Legal Reality: The Experience of Philosophical Reflection*. Kharkiv: Pravo, 2002 (in Russian).
- Maksymov, Sergiy. "Anthropological Prerequisites of Legal Theory: The Experience of Classical Philosophy of Law." *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Ser. Yurydychna, vyp. 37 (2002): 64–69 (in Ukrainian).
- Maksymov, Sergiy. "Subject and Methodological Principles of Legal Anthropology." In *Anthropology of Law: Philosophical and Legal Dimension (State, Problems, Prospects)*, 240–48. Lviv: Kray, 2006 (in Ukrainian).
- Maltsev, Gennadiy. *Understanding of Law: Approaches and Problems*. Moscow: Prometey, 1999 (in Russian).
- Naturrecht und Natur der Sache*. 1 Aufl. Berlin: Duncker und Humblot, 1976.
- Rabinovych, Sergiy, and Iryna Besaha. "Philosophical and Legal Concept by Werner Maihofer as a Subject of Study in Soviet Jurisprudence." *Sotsialno-pravovi studiyi* 2(4) (2019): 8–15 (in Ukrainian).
- Rabinovich, Sergey. "From the Essential Possibility to the Social Function of Man? (Polemical Notes on the «Law of Nature»)." In *Anthropology of Law: Philosophical and Legal Dimension (State, Problems, Prospects)*, 472–78. Lviv: Halytskyy drukar, 2012 (in Russian).
- Rabinovych, Sergiy. *Natural Legal Approaches in Legal Regulation*. Lviv: Lvivskyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav, 2010 (in Ukrainian).
- Rabinovich, Sergey. "Temporal Ontology of Law and the Problem of Overcoming Legal Metaphysics." *Izvestiya vuzov. Pravovedeniye* 5 (334) (2017): 218–28 (in Russian).
- Shprenger, Gerkhard. *On the Place of Law in Martin Heidegger's Fundamental Ontology. To the Early Studies of Werner Mayhofer*. Translated by Alexey Stovba. <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13622/03-Sprenger.pdf?sequence=1> (in Russian).
- Stovba, Aleksey. "Does the Theory of Law need the Ideas of M. Heidegger? (Response to Polemic Remarks by Prof. A. V. Polyakov)." *Pravovedeniye* 5 (2014): 56–72 (in Russian).
- Stovba, Alexey, ed. *Non-Classical Philosophy of Law: Questions and Answers*. Kharkov: Biblioteka mezhdunarodnogo zhurnala «Problemy filosofii prava», 2013 (in Russian).
- Stovba, Aleksey. "Law and Coexistence. Existential Ontological Analysis." *Rossiyskiy yezhegodnik teorii prava* 4 (2011): 133–46 (in Russian).
- Stovba, Aleksey. *Legal Situation as the Source of Law*. Kharkov: FOP Lisyak L. S., 2006 (in Russian).
- Stovba, Aleksey. "Natural Law: in Attempts to Rethink Natural Law." *Rossiyskiy yezhegodnik prava* 2 (2009): 81–95 (in Russian).
- Stovba, Aleksey. "Nature of Things or Essence of Matters? Being-As by Werner Maihofer." *Filosofiya prava i zahalna teoriya prava* 1 (2019): 262–82 (in Russian).

- Stovba, Aleksey. "On the Place of Law in Martin Heidegger's Fundamental Ontology: to Werner Maihofer's Early Research." *Problemi filosofii prava VI-VII* (2008–2009): 25–41 (in Russian).
- Stovba, Aleksey. "The Life and Work of Arthur Kaufmann." *Pravovedeniye* 6 (2013): 200–09 (in Russian).
- Stovba, Aleksey. "The Phenomenon of Law as a Fundamental Ontological Basis of Justice." *Problemi filosofii prava VI-VII* (2008–2009): 147–53 (in Russian).
- Stovba, Aleksey. "Werner Mayhofer: from «Being and Time» to «Law and Being»." *Rossiyskiy yezhegodnik teorii prava* 1 (2008): 175–85 (in Russian).
- Stovba, Aleksey. "What is Law?" *Pravovedeniye* 4 (2013): 178–86 (in Russian).
- Stovba, Oleksiy. "Law and Speech: Towards the Origins of Modern Thinking Law." *Pravo Ukrainy* 8 (2011): 71–78 (in Ukrainian).
- Stovba, Oleksiy. *Law and Time*. Kharkiv: Tim Pablsh Hrup, 2016 (in Ukrainian).
- Stovba, Oleksiy. "Legal Situation as the Ontological Basis of Legal Reality." Candidate of legal science diss., Yaroslav Mudryi National Law Academy of Ukraine, 2005 (in Ukrainian).
- Stovba, Oleksiy. "Temporal Ontology of Law." Doctor of legal science diss., Yaroslav Mudryi National Law University, 2017 (in Russian).

Ирина Бесага. Праворозуміння Вернера Майхофера як дослідницька проблема у пострадянській філософії права

Анотація. Стаття присвячена визначенню внеску пострадянських правознавців в осмислення концепції праворозуміння В. Майхофера та виявленню проблемних питань, які потребують подальшої філософсько-правової розробки. Аналізуються особливості звернення вітчизняних правознавців до ідей німецького мислителя як до однієї зі складових методологічних основ власних концепцій праворозуміння. Окреслюються напрями подальших наукових розвідок творчої спадщини В. Майхофера, зумовлені, зокрема, необхідністю дати відповіді на питання, поставлені критиками його концепції, наявністю суперечливих оцінок та браком дослідницької уваги до її окремих аспектів.

Ключові слова: Вернер Майхофер; екзистенціалізм; праворозуміння; екзистенціальна філософія права; соціологічний підхід.

Ирина Бесага. Правопонимание Вернера Майхофера как исследовательская проблема в постсоветской философии права

Аннотация. Статья посвящена определению вклада постсоветских правоведов в осмысление концепции правопонимания В. Майхофера и выявлению проблемных вопросов, требующих дальнейшей философско-правовой разработки. Анализируются особенности обращения отечественных правоведов к идеям немецкого мыслителя как к одной из составляющих методологических оснований собственных концепций правопонимания. Очерчиваются направления дальнейших научных исследований творческого наследия В. Майхофера, обусловленные, в частности, необходимостью дать ответы на вопросы, поставленные критиками его концепции, наличием противоречивых оценок и недостатком исследовательского внимания к отдельным ее аспектам.

Ключевые слова: Вернер Майхофер; экзистенциализм; правопонимание; экзистенциальная философия права; социологический подход.

Iryna Besaha. Werner Maihofer's Understanding of Law as a Research Problem in the Post-soviet Philosophy of Law

Abstract. Legal existentialism holds a prominent place in the center-of-human philosophical and legal concepts. One of the most widely recognized representatives of legal Existentialism is the eminent German jurist Werner Maihofer.

The article is dedicated to contribution of post-Soviet jurists to understanding the concept of W. Maihofer's legal thinking and to identifying in their work underlined issues that need further philosophical and legal development.

The results of the study revealed that contemporary Ukrainian law philosophers mainly rely on an intersubjective approach as a means of explaining the existence of law and its cognition, which may explain both the relevance of the ideas of the German jurist and its role for the philosophical thought of the present. It was found that in independent Ukraine, S. I. Maximov was the first one to address views of W. Maihofer. He adopted Maihofer's phenomenal logic of his ideas in developing the concept of legal reality. Based on the author's classification of ways of understanding was determined the place of the Maihofer's concept in non-classical law philosophy. The most significant contribution to the study and popularization of legal views of W. Maihofer in the post-Soviet space was made by O. V. Stovba. He first introduced the main publications of the German jurist to scientific circulations; systematized and summarized the critical remarks of foreign researchers regarding the legal ideas of the German jurist; outlined his own vision of the main advantages and disadvantages of the Maihofer's concept and suggested ways of its further development; analyzed and implemented the original reinterpretation of his understanding; demonstrated the heuristic potential of his ideas as part of the methodological basis for the concept of temporal ontology of law. The prospects of further elaboration of philosophical and legal problems of W. Maihofer's work are determined. They are conditioned by the need to answer the questions posed by critics of his concept; the existence of conflicting assessments of commentators; lack of research in certain aspects of the concept.

Keywords: Werner Maihofer; existentialism; legal thinking; existential philosophy of law; sociological approach.

Одержано/Received 31.03.2020